

Vándorélet

Egy nyugat-bácskai magyar család bomlása és vándorlása

Hatalmas gazdaságpolitikai változásokat élünk egész Európában. A kontinens keleti részén és a Balkánon hol egy háború, hol területelcsatolási kísérletek, hol új államok létrejötte, hol etnikai tisztogatások, felekezeti villongások, hatalmas gazdasági migráció nehezítik az emberek életét. A 20. századi nagy és véres háborúk után a világnak ez a része mintha nem okult volna a maga bajából. Hiába írtak alá többféle békeszerződést az emberi élet megmentésének érdekében, ha azokat semmibe veszi az újra és újra fellángoló különböző előjelű gyűlölet, avagy az élet vállalását igénylő megoldás keresése.

Európa e részében nincs nyugalom a 21. század elején. S ugyanez volt jellemző még az aranykornak nevezett 19. század végén is, hiszen azt – magyar viszonylatban – az amerikázás korának szoktuk nevezni. A szegénység, a megélhetési gondok sok-sok nemzetársunkat kényszerítettek más kontinensre, és sokan soha többé nem tértek vissza szülőföldjükre. A nagyvilág és az ország dolgainak helyi lecsapódásai máig kimutathatók az alföldi magyarság életében.

Az alföldi nagy betelepítések a 18–19. század folyamán migrációs hullámot idéztek elő. Az elvándorlók a jobb megélhetés reményében keltek útra az ország sűrűbben lakott északi területeiről a török uralom alatt elnéptelenedett déli megyékbe. Ez a migrációs folyamat több szakaszban zajlott, s a kibocsátott közösség nemegyszer hosszabb-rövidebb időre meg is telepedett az Alföld középső részén, mígnem egy újabb kényszerítő helyzet, vagy kecsegtetőbb lehetőség tovább nem vitte azokat, akik nem találták meg a boldogulást az első migrációs helyükön. Erről írt Paládi-Kovács Attila például a palócok kirajzását elemezve (PALÁDI-KOVÁCS 2003).

Több dél-alföldi település így jött létre, és nem homogén eredetű lakossággal, hanem különböző helyekről érkezett családokkal. A bácskai Tisza mentére az ország más-más részeiből jöttek magyarok, s ezért is találunk máig jász, palóc, Szeged környéki nyelvjárást a mi vidékünkön. Közép-Bácska néhány településére református magyarok érkeztek, akik vallásukat mindmáig megtartották. Nyugat-Bácska, avagy a Duna mente betelepítését a kincstári kamara szándékából végezték, s az udvari kamara megbízottjai tisztán katolikus magyar és tót embereket telepíthettek ide szabad, adót fizető gazdáknak. De itt, ezen a vidéken addigra már megtelepedtek a Balkán déli részeiből a török elől menekülő, jóval korábban érkezett szerbek, az ugyancsak ilyen okok miatt érkezett sokácok, bunyevácok, sőt a magyarokkal szinte azonos időben, vagy néha korábban is a birodalom nyugati tartományából szervezeten érkező szegény sorsú németek. Azon hír hallatán, hogy Kupuszinát újratelepítik, és új lakosokat toboroznak e célból „[a] XVIII. század közepén, amikor több kákonyi és pandúri család útra kelt, hogy részt vegyen a bácskai Kupuszina újranépesítésében, feltehetőleg a táj más helységeiből, így talán Bányáról, Dusnokról és Fajszról is kerültek lakosok Kupuszinára” (BÁRTH 2005; 388). Az általa ezeken kívül még említett Kákony és Pandúr települések azóta eltűntek. Bárh János néprajzkutató közlései szerint a Kupuszinára költöztek között szép számban voltak szökött jobbágyok is a Kalocsa környéki Bányáról. Bárh fel is sorolja a bátyiai neveit. Így már az ilyenfajta vándorlás is adatolt a 18. század közepéről (BÁRTH 2005; 565).

Tehát a Tisza menti, jobbára homogén magyar vidék mellett Nyugat-Bácskában egy etnikailag nagyon heterogén konglomerátum jött létre. Ez a migrációs folyamat a 19. század közepére befejeződni látszott, bár még az 1800-as évek legvégén is hoztak létre új telepítéseket (LOVAS 1908).

Az új hazában történő boldogulás nem volt zökkenőmentes, mert hol a vallásukat nem gyakorolhatták, pl. a görög katolikusok Közép-Bácskában, hol a városok tiltották meg a vagyonukban gyarapodó zsidók betelepítését, súlyos járványos betegségek is tizedelték a lakosságot (kole-ra, torokgyík, tüdőbaj), hol pedig maga a település lett kicsiny a lélekszámában megerősödő közösségnek. Az utóbbi helyzet állt fenn a nyugat-bácskai Kupuszina (később Bácskertes) falu esetében is. A népszaporulat fokozódott, s a csak földműveléssel foglalkozó lakosságnak szűk lett a kupuszinai határ. Terjeszkedni a szorgalmas és a garasra vigyázó német és zsidó szomszédoktól nem lehetett. Ha mégis, kínkeserves munkával művelhették csak meg, hogy később azt is elveszítsék. Erről egy későbbi jegyzőkönyv hitelesen szól: „1941. október 20-án vette fel Bácskertes (Kupusina) község jegyzője Polgár Pál jegyzőkönyvét. Polgár előadása

szerint 16 éve bérel földet Apatin település határában, amelyből családját eltartja. Rajta kívül még 19 magyar család bérel ezen a területen földet. Az októberi árverésen azonban a helyi német lakosok erőteljesen túllárverezték a földeket, volt olyan birtok, melyért 250 pengőt ajánlottak. Az árverésen részt vevő németek mind olyan birtokosok, akik 100–300 katasztrális hold földdel rendelkeznek, és elsősorban a jó minőségű, kendertermesztésre alkalmas földeket vették ily módon igénybe, a rosszabbakat hátrahagyták. Polgár elkeseredetten folytatta beszámolóját: »...ezen földeket a bácskertesiek törték fel annakidején és a tuskóktól is ők tisztították meg sok verejtékes munkával még a szerb rezsim alatt, s most, amikor magyarnak kellene, hogy jusson a magyar föld, még azt is elveszítik, amit a szerbek adtak ki bérbe nekik és megtúrták őket az állami bérletben.« A kirendeltség végül Polgárnak az újvidéki Erdő-felügyelőség útján jelölt ki haszonbérbe vehető területeket” (VALASTYÁN 2015; 24–25).

A 19. század nyolcvanas éveiben már történnie kellett valaminek, hogy az emberek megélhetést találjanak. Így lett a Duna másik, baranyai partján elterülő hatalmas Habsburg-földbirtok a kupuszinaiak által olcsón bérelhető és a dunai irtványföldet művelni jól tudó parasztság mentsvára. Ide az 1870-es évektől érkeznek szegény sorsú kupuszinaiak, hogy részes bérlők legyenek. Itt kezdődik az a gazdasági migrációs folyamat, amely 140–150 évvel korábban ide hozta az új lakosokat, most pedig már elereszti. Az elvándoroltak között többnyire fiatalabb házaspárokat kell tudnunk, akik az ősi családból kikerülve önálló család lettek. Immár nem az öreg családfő parancsolt akár az egész nagycsaládnak, hanem annak felnőtt, családos fia, akár több is, aki külön-külön lett a maga gazdája. Igaz, nem a saját földjén, ugyanis azt csak bérelték az uraságtól bizonyos mennyiségű terményért, de a munkát, a termelést, a jövedelmet már az új gazda osztotta be.

A baranyai Duna mente Vörösmarttól egészen a Dráva mentéig terjedt, illetve magas volt azok száma is, akik a Dráva mentén még északabbra is vándoroltak, pl. a Verőce megyei Donji Miholjac környékére, avagy a Dráva túloldalán, Bóly közelében általuk létesített Tótok Földjére, s bizony örökre ott is maradtak (FRIDRIK 1878; 187). Az ottani falvakban ma is találkozunk a Kupuszinán is használatos vezetéknevű emberekkel, és a rokoni kapcsolatokat máig is ápolja néhány család. De történt migráció a Bezdán mezőváros és a Duna közötti Bezdáni szigetre, illetve a tőle kissé északabbra fekvő Kéngyia szigetre, avagy a szántovai/hercegszántói határhoz közeli Karapándzsa pusztára, amelyek ugyan a bácskai oldalon terülnek el, de baranyai területként közigazgatásilag Darázs faluhoz tartoztak és tartoznak, ugyanis a Duna folyásának szabályozásakor

a folyó nyugatabbra került, de a közigazgatási határt nem vitte magával, s így régi partjának csücskei, kiszögellései a bal partra kerültek. És nem kevés emberünk keresett megélhetést a Bács városától nem olyan távoli, a bogyáni ősi pravoszláv kolostor és a Palona/Plávna falu közelében elterülő Barkás rétságban „Plávna [...] falu Bácsból délnyugatra, a Duna mocsarai közt” (IVÁNYI 1906 IV; 105–106) és a Vajszka községhez közeli Zsivaj-szigeten a Gromon Dezső, Hunyadi Imréné, Széchenyi Emilné birtokán (IVÁNYI 1906 III; 138–139). Széchenyi Emilné birtoka volt ugyanott a Vajszka község határa is, ahol a tulajdonos több mint 10 000 hold földjén ugyancsak munkát kerestek s találtak kupuszinai föld nélküli családok is.

A dunántúliak kapcsolata a bácskai szülőfaluval nem szűnt meg, hiszen szinte csak a Duna és a partjain elterülő sűrű erdőségek választották el őket új és régi lakhelyüktől. Közlekedni pedig gyalog, csónakon, illetve télen a befagyott Duna jegén még szánnal, lovas szekérral is lehetett. A Batina/Kiskőszeg és Bezdán között közlekedő komp, kissé északabbra, messzebb volt. A rokonok, szülők, testvérek látogatására, temetésre, lakodalomba könnyedén jöttek haza a kirajzoltak; a legények, lányok még a vasárnapi táncmultságokért is megtették ezt az utat, s a nyárközépi kupuszinai búcsúba minden épkézláb ember igyekezett hazalátogatni, mint ahogy mindenszentekkor is a temetőbe eljutni. Csak a jószággal törődő családtagok maradtak az új otthonban. A látogatások alkalmával történt az információcsere a család életében beállt változásokról, az újabb befogadási lehetőségekről, a termelési körülményekről, az új életminőségről. A bácskai Duna mentére kirajzoltak pedig akár gyalog, akár szekéren hazajárhattak szükség esetén.

A kirajzott családok közötti kapcsolattartás is megmaradt, főként az egyazon terület egymástól közelebb-távolabb eső tanyáin, vagy ahogy felénk mondják, szállásain élők között, akiket a közös munkaalkalmak, a móva vagy az eszközökkel való kíségetés hozott össze, illetve a fiatalokat a kocsmái táncalkalom, ha volt ilyen azon a területen. Közöttük történő nem egy házasságról is tudunk, s akkor az új pár már ott alapított családot, ismét csak fokozva a földéhséget. Sokszor megtörtént, hogy ezek a fiatal házások tovább migráltak olyan helyre, amelyről hírllett, hogy még van elegendő olcsón bérelhető föld. Ezt domborítja ki Lőrinc Péter vajdasági történész: „A parasztság harcolt a nagybirtokost, nagygazdát előnyben részesítő rendszer ellen, viszont egymásközt is harcot folytattak a földbérletért, mint pl. Palonán és Bácskertesén” (LŐRINC 1977; 144). Az általa említett két falu határában egyazon település lakói folytatták a harcot, ugyanis a kupuszinaiak/bácskertesiek szállták meg a palonai erdőirtványt, hogy tovább tisztítsák a földet az erdő maradványaitól, s konyhakerti ve-

teményeiknek megfelelő talajt találjanak. Kupuszina határában ilyen harc nem folyhatott, mert ott nagygazdáktól bérelni nem lehetett, ugyanis alig akadt a faluban 30 holdat birtoklónál nagyobb gazda (vö. SILLING 1998; 24). A falusi határban inkább a részért, felesben, harmadából való művelés dívott egészen a 20. század végéig.

Az 1895-ben született Pópé István is ilyen kirajzott kupuszinai szülőktől született a drávaszögi Bellye községhez tartozó valamelyik pusztára egyik tanyáján – valószínűleg Duna-pusztán –, ahol nem volt templom, ezért a bellyei Mária Szeplőtelen Fogantatása templomban keresztelték. A falu a szlavóniai Eszék-től még öt kilométernyi távolságra sincs, csupán a Dráva folyó bal oldalán. A Pópé családnak öt gyermeke született. Ahogy a gyerekek nőttek, mindegyiknek maga után kellett néznie, mert a szülőknek csak a bérlet maradt. Földhöz nem juthattak a drávaszögi Habsburg-nagybirtokon. Így mire Pópé István, a család legkisebbik gyermeke házasulandó korba lépett, már a negyven km-rel északabbra található bácskai oldalon találjuk szüleivel együtt, még hozzá a Bezdánhoz közeli Kéngyia szigeten, ahol egy batinai nagygazda birtokának egy részén vállaltak bérletet, s lakhatták annak tanyáját. Itt kötött házasságot az 1901-ben Kupuszinán született Szlávik Klárával. Az esküvőt már Kiskőszegen, azaz Batinán jegyezték be. Mindkét jegyes édesanyja Antalovics vezetéknevű, kupuszinai származású asszony volt, akik unokatestvérek voltak. Tehát a család már jó ideje az eredeti szülőfalutól távol élt, s a kirajzás helyét is váltogatta, lásd Bellyéről a Duna másik partján levő rétségbe, Kéngyiba költözött, talán a rokonok közötti információcsere révén kapott jobb életlehetőségek reményében. Itt a guba a gubával, suba a subával alapján házassodott össze a két szegény pusztai fiatal. Házasságkötésük után csakhamar megszületett első gyermekük, Katalin, akit ugyancsak a baranyai Batinán anyakönyveztek (Batina lett ismét a rövid időre Kiskőszegre magyarosított falu neve), iskolába is oda kellett járnia, mindennap átkelve oda s vissza a Dunán, hol kompon, hol csónakon. Az akkor már Jugoszláviához tartozó területen névelemzést tartottak az 1920-as évek elején, s a vezetéknev hangzása, eredete, etimológiája alapján határozták meg, hogy milyen anyanyelvű iskolába köteles járni a gyermek. Az 1922-ben meghozott Pribičević-féle névelemzési törvényhez alkalmazkodva a Pópé vezetéknevvel nem sokat tudtak kezdeni, míg az egyik batinai tanító rá nem fogta, hogy palóc eredetű, s így a kis Pópé Katalin magyar nyelvű osztályba járt. Antalovics vezetéknevű rokonai, Popovics nevű magyar szomszédja is szerb tannyelvű osztályba kerültek.

A fiatal Pópé házaspár a szegényparaszt szülőktől nem kapott semmit, ami a megélhetést biztosította volna. Őket teljesen nincstelen agrárprole-

tároknek nevezi Katona Imre, akiknek valamicske jövedelmet hozott „a részesbérlet, ha egyáltalán tudták vállalni [...]. Föld, iga és felszerelés híján [...] mezőgazdasági bérmunkákra kényszerültek” (KATONA 1989; 65). Ilyen sorban, a kénygyiai pusztán földbérlet, munkaeszköz és igaerő nélkül a Pópé család nem talált boldogulást, így az 1920-as évek derekán, arról szóló híreknek engedve, hogy Észak-Boszniában olcsóbban lehet földet bérelni, immár két gyerekekkel, nekivágott a Száva alatti Brčko környéki földre, szláv nyelvi környezetű vidékre. A hírek alapja valós volt, ugyanis Szlavónia keleti részén több kupuszinai származású család is földhöz jutott az első világháború vége és a párizsi diktátumon meghúzott határok érvényesítése közötti időben. S volt, aki még a Száván is átkelt a könnyebb megélhetés reményében. A Pópé család vállalkozása nagy volt, ugyanis Bezdán és Brčko között mintegy 170 km a távolság. Oda csak vasúttal lehetett utazni, több átszállással. Az ott bérelt földön, távol a városkától, gabonatermesztéssel és konyhakertészettel foglalkoztak, a munkaeszközöket és az igavonó állatokat is a szláv földesgazda biztosította. Azonban néhány év múlva ezzel a munkával is fel kellett hagyniuk, s kényszeredetten visszaköltöztek a kénygyiai pusztára. Akkor indult kislányuk, jó nagy késéssel, kilencévesen az első osztályba Batinán.

A boszniai munkavállaláson az asszonyka megismerkedett az özvegy földesgazdával, s nemsokára vissza is tért hozzá kisebbik gyermekével. A férjét és kislányát elhagyta, akik a férj szüleinél maradtak. A Pópé nagyszülők nevelték a gyermeket, tőlük járt a Duna másik oldalán levő iskolába, ahol két és fél osztályt végzett el. Akkor a napszámos apja és a kis földbérleményből élő nagyszülei elszegődítették a tizenkét éves lányt szolgálónak Kupuszinára. Így tért ő egyedül vissza szülei, nagyszülei falujába, s lett tizenhét éves koráig pesztra és szolgáló, majd munkaslány egy módosabb családnál. Közben nagyapja Kupuszinára érkezett a másik fiához látogatóba, ahol megbetegedett és csakhamar meg is halt 1932-ben, 81 éves korában (a kupuszinai halottak anyakönyve szerint a Csillag utca 6. számú házban). Ennek a nagyapának a sírja lett az egyetlen közeli rokona a fiatal lánynak a faluban, azaz csak a temetőben. A többi rokon már távoli volt, nem is igen ismerték a lánykát, ugyanis nem a faluban született, nem ott nevelkedett. Katalin tizenhét évesen ment férjhez egy helybeli, ugyancsak szegény föld nélküli napszámoshoz. Esküvőjére édesapja még eljött, de édesanyja Boszniából már nem. A fiatalasszony élete tehát 1930-tól egészen 2001-ben bekövetkezett haláláig, 83 éves koráig ebben a nyugat-bácskai faluban zajlott.

A szétesett Pópé család férfitagja ismét átkelt Dél-Baranyába, a Drávaszögbe, ott élő rokonai, testvérei próbáltak neki segíteni. Új felesé-

get is talált magának, egy magához hasonló ágrólszakadt asszonyt, akitől még két gyermeke született. Első lányához csak az 1950-es évek elején látogatott, amikor lányának kisebbik fia már kétéves volt. Vonattal érkezett, ugyanis addigra helyreállt a közlekedés a Pélmonostor–Batina–Gombos–Zombor-vasútvonalon. Életét a baranyai hegyháton levő Darázs falu kis szőlőskunyhójában fejezte be 1955-ben. Temetésére lánya táviratot kapott féltestvérétől, ugyanis Kupuszinának már 1895-ben volt postája. Apja sírját soha többé nem látogatta. Baranyába még kétszer ment el a hosszú életet megélt, s Kéngyiből Batinára költözött nagynénjét, Pópe Viktóriát meglátogatni, aki nem volt beszélő viszonyban a Szent Antallal, mert a háborúban elveszett egyetlen fiáról, Antalovics Istvánról soha egyetlen szó hírt sem kapott. A kupuszinaivá lett asszony féltestvéreivel korábban sem, később sem tartotta a kapcsolatot. Kéngyiai szülőtanyáját soha többé nem látta. Ottani rokonaival, szomszédjaival akkor találkozott, ha azok hazalátogattak Kupuszinára.

A Pópe család asszonya, aki visszatért Boszniába, élettársa lett a Csikónak, a Bácsinak, akinél dolgoztak. Fia ott járt szerb nyelvű iskolába. A Kupuszinán élő lánya kétszer látogatott el az édesanyjához Boszniába. A nagyobbik unoka egy nyarat nála is töltött. Ott tanult meg szerbül. Az asszonyt a második világháború üldözte tovább. Egy éjszaka az usztasák megölték a szerb csetniknek tartott, és velük közösséget nem vállaló gazdát. A holttestet az özvegynek titokban kellett eltemetnie a ház melletti kert diófája alá. Ottani szomszédjai sugallatára gyorsan el kellett adnia a házat, és mire az megtörtént, már kitört a háború Magyarország és Jugoszlávia között. Megalakult a Független Horvát Állam, s az a terület is oda került. A magyar hatóságok abban az időben hazatelepülőként optánsként hozták haza a szomszédos államban rekedt s nem szívesen látott magyarokat. Így került Pópéné és fia is a Magyarországhoz visszatért Bácskába, az Újvidékhez közeli Szőreg (Sirig) faluba, ahova a csángó magyarokat is telepítették, és a Hadiknépe új nevet adták a településnek. Ott egy számára kiutalt házban éltek, kevés földet műveltek ketten. A boszniai házért kapott pénzét egy fűszerpaprikás doboz aljára rejtette, a paprika alá, úgy hozta át a határon. A horvát pénzt, a kunát a magyar pénzügyi szervek váltották be pengőre. Rövid szőregi életük alatt egyszer látogatott haza, Kupuszinára a lányához, a rokonaihoz. Az 1944-ben visszavonuló magyar hadsereggel a csángók és a többi magyar is kivonult a Bácskából. Pópénének is újra vándorolnia kellett. Magyarországra érve Dunapentelén lett új lakása, de onnan is hamar áttelepítették a Tolna megyei Kocsola faluba, ahonnan időközben kitoloncolták a német lakosságot.

Egy kis sváb házat juttattak neki is, mint a többi menekültnek. Fia, aki már a húszas éveiben járt, ott ismerkedett meg egy Szlavóniából ugyancsak elmenekült lánnyal, s így került össze a két nincstelen. Ők hamar felkerültek Budapestre, ahol a férj segédmunkás lett az építőiparban. Egy fiuk született. Anyja, aki a Tolna megyei faluban maradt, a téveszben dolgozott. Társadalmi munkát is vállalt, s életközösségre lépett egy Szeged környéki tanyasi özvegyemberrel, akivel haláláig élt. Budapesten élő fiával tartotta a kapcsolatot, látogatták egymást. Pópéné fia szívelégtelenségben halt meg negyvenkét éves korában Budapesten. Temetéséről az elhunyt nénjét nem értesítették, csak az édesanyja írt a temetés után levelet a szomorú hírrel. Lányával ritkán váltottak levelet, karácsonykor, húsvétkor üdvözlőlapot. Az 1956-os magyar forradalom után tudott Pópéné vízumot kapni a Jugoszláviába való beutazáshoz. Két alkalommal járt még Kupuszinán. Lányának kisebbik fiát nyolcévesen látta először. Első hazalátogatásakor felkereste a még élő idős Antalovics nagynénjeit is. Másodszer 1961-ben járt otthon, ugyanis akkor kaphatott ismét kiutazási vízumot. A Kupuszinán élő lánya kétszer járt nála látogatóban Kocsolán. Amikor Pópéné 1968-ban meghalt a kaposvári kórházban, lánya már csak a temetőben találta meg édesanyja sírját. Még egyszer kellett odautaznia a hagyatéki tárgyalás ügyében. Az örökségül kapott házat Pópéné Budapesten élő özvegy menyének öccse vette meg. A Kupuszinán született asszony sírja már régóta jeltelen a kocsolai temetőben.

A Pópé–Szlávik-házaspárnak három unokája született, akik közül ketten még élnek: az egyik Budapesten, a másik ősei szülőfalujában, Kupuszinán idős nyugdíjasként. Őt dédunokájuk Magyarországon, Szerbiában és Ausztriában él; az ükunokák között van ausztriai, németországi és máltai vendégmunkás is. Ebben a családban, úgy tűnik, a megélhetési migráció kötelező. A vándorélet folytatódik immár másfél száz esztendeje.

Irodalom

- BÁRTH János (2005): Migrációs adatok a Duna–Tisza közti határperekben. In Bárh János: *Kétvízközi népismeret*. Tanulmányok a Duna–Tisza közéről. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa, 361–391.
- BÁRTH János (2005): Remény, szerencse és tudatosság a népesedéstörténeti kutatásban. In Bárh János: *Kétvízközi népismeret*. Tanulmányok a Duna–Tisza közéről. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa, 561–571.
- FRIDRIK Tamás (1878): *Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged
- IVÁNYI István (1906): *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára III., IV. Szabadka*

- KATONA Imre (1989): *Munka – munkaeszköz – társadalmi fejlődés*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
- LOVAS Sándor (1908): *A legújabb állami telepítések Magyarországon*. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest
- LŐRINC Péter (1977): *Harcban a földért*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- PALÁDI-KOVÁCS Attila (2003): Palóc kirajzások az Alföldön. In Paládi-Kovács Attila: *Tájak, népek, népcsoportok*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- SILLING István (1998): A kupuszinaiak kirajzása a XX. század elején. In Silling István: *Tegnap és ma*. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék
- VALASTYÁN Balázs (2015): *Haszonbérletek, haszonbérbe adások a visszacsatolt Délvidéken (1941–1944)*. Bácsország, 1. (72.), 20–26.